

A dekonstrukció megszelídítése: Jack Balkin dekonstruktivista jogelmélete

„My conclusion thus remain untouched: Without preexisting values purposes, or commitments, deconstruction cannot begin. With them it can never be other than logocentric.”²

Jack Balkin: Tradition, Betrayal and the Politics of Deconstruction

1. Dekonstrukció mint módszer: tévedés, adaptáció vagy a dekonstrukció jogelméleti tétjének valódi felismerése?

Tanulmányom azt a kérdést járja körül, hogy mennyiben lehet jogászai módszerré tenni a dekonstrukciót, és ez milyen elméleti problémákhoz vezethet. Az amerikai jogirodalomban a legkövetkezetesebben Jack Balkin képviselte ezt az irányt, amely miatt aztán rengeteg bírálattal érte őt. A tanulmányomban először azt kívánom feltárni, hogy a derridai dekonstrukció sajátos fogalmait és megfontolásait hogyan adaptálta a jogi gondolkodásra. Második felében pedig Pierre Schlag Balkin-kritikája alapján járom körbe azt a kérdést, hogy Derrida és más dekonstruktivista szerzők álláspontja miatt miért nem lehet a dekonstrukciót módszerként tekinteni, és mégis mire lehet visszavezetni ezt a „tévedést”, ahogy egyesek a Balkin által felállított értelmezést értékelik.

Jack Balkin érdeklődése szinte a kezdet kezdetétől a dekonstrukció jogi alkalmazhatóságára irányult. Habár tisztában van vele, hogy a dekonstrukció elsősorban a filozófia és az irodalomelmélet diszciplínáiból eredő gondolkodási irányzat, úgy gondolta, hogy a dekonstrukció apró módosításokkal, de adaptálható a jogi diskurzusra³. Ezen megközelítése egyfelől nagy sikert jelentett számára akadémiai körökben, azonban nagyon sokan az „igazi” vagy „autentikus” dekonstrukció árulójának tartják. Ha megvizsgáljuk Balkin 80-as évek végétől megközelítőleg a 90-es évek közepéig ebben a témában publikált írásait, akkor megállapításom szerint egy igen jelentős elméleti távolodást, és talán kiábrándulást érzékelhetünk Balkin részéről a dekonstrukció jogelméleti használhatóságával kapcsolatban. Még akkor is, ha az utolsó komolyabb dekonstrukcióról szóló írásában úgy védekezik, hogy ő mindig ugyanúgy gondolkodott a dekonstrukcióról, mint ama utolsó írásában.⁴

Ha megvizsgáljuk legelső tanulmányát, amelyet a dekonstrukcióról írt, azt láthatjuk, számára a dekonstrukció egy olyan gyakorlat [*practice*], amely fontos filozófiai kérdéseket vet fel a jogászok számára.

Álláspontja szerint a jogászokat három okból érdekelhetik a *dekonstruktív technikák*:

1. egyrészt a meglévő jogi doktrínák kritikájára adnak lehetőséget azok önellentmondásosságukra való rámutatással;
2. a doktrinális gondolkodás ideológia-vezéreltségének leleplezésére nyújt lehetőséget;
3. egy új interpretációs stratégiát nyújt a jogi szövegek konvencionális értelmezésének kritikájához.⁵

Balkin értelmezése szerint a dekonstrukció kulcsfogalmai egyrészt a metafizikai gondolkodásból eredő dichotomikus fogalmi párok közötti hierarchikus viszony felbontása, másrészt „a szövegek szabad játéka”. Az első azt jelenti számára, hogy bizonyos fogalmakat, érveket, interpretációkat

¹ PhD hallgató, PPKE JÁK

² Balkin, Jack: Tradition, Betrayal and the Politics of Deconstruction. 1629. o. In Cardozo Law Review Vol. 11. 1989-1990

³ Balkin, Jack: Deconstructive Practice and Legal Theory. 745. o. In The Yale Law Journal Vol. 96. 1987.

⁴ Balkin, Jack: Transcendental Deconstruction, Transcendental Justice. 1133. o. In Michigan Law Review Vol. 92. 1994.

⁵ Balkin 1987. i.m. 744. o.

privilegizálunk, és ezen privilegizálások mögött mindig valamilyen ki nem mondott ideológiai előfeltevések vagy a jogi diskurzusban vitázó felek érveinek (dialektikus) viszonylagosságáiból eredő esetlegességek állnak. A második szorosabban kapcsolódik a jogi szövegek és fogalmak kontextualitásához, a différence és az iterabilitás (ismételhetőség) játékához. Egyszerűen a jogi fogalmak a különböző kontextusokban történő ismételt elhangzása vagy a történelem ideológiai sodrásában más és más értelmet nyerhetnek, többször pontosan az ellenkezőjét, mint amit eredetileg szándékoztak jelenteni. Erre Balkin példája „az amerikai alkotmány színvakságának” kérdése, amely kezdetben faji értelemben forradalmi és egalitárius alkotmányértelmezéseket tett lehetővé, majd a késő 80-as évekre egy rossz és káros tradícióvá vált, mert a faji egyenlőtlenséget konzerválta azzal, hogy az elnyomott amerikai kisebbségek tapasztalataira süketnek bizonyult a jogi gondolkodás.⁶

Álláspontom szerint, ha meg akarjuk érteni Balkin érdeklődését, akkor érdemes megvizsgálnunk az 1986-ban publikált „The Crystalline Structure of Legal Thought”⁷ című tanulmányát, amelyben Duncan Kennedy „Form and Substance in Private Law Adjudication”⁸ című írásának gondolatmenetét viszi tovább még absztraktabb szintre. Érvelése szerint a jogi gondolkodást le lehet írni diádikus [*dyadic*] struktúraként, ahol a jogi kérdésben a döntést különböző szabályválasztások sorozataként lehet leírni.

Az egymással szembeállított szabályok és elvek, amelyek közül választunk egy jogi kérdés eldöntésénél, nem természetes ellentétek, sokkal inkább a kérdésfelvetés kontextusából eredő dialektikus ellentétek, amelyeknek pozíciója viszonylagos. Hiszen, amikor a polgári jogi felelősséget keressük, akkor minden egyes ilyen döntésnél az individualista-altruista (ha szabad Duncan Kennedy szóhasználatával élnem) értékválasztásaink újra és újra előkerülnek, csak mindig más formában a korábbi választásainktól függően. Mindezek a vitabeli szereppozíciók dialektikus vitába ágyazódnak, valamint erősen kontextuális természetűek. Balkin szerint a vitában szereplő érvek hatóköre meghatározhatatlan, és az érvek maguk is önkényes jellegű nyelvi jelekként működnek a szó strukturalista értelmében.⁹ Balkin végkövetkeztetése, hogy a nyelvi formába öntött érveink a gondolkodásunk dialektikus jellegéből erednek, amelytől nem tudunk megszabadulni.¹⁰

Az előbbiekből látható, hogy Balkin igen komoly érzékenységet mutatott a szembeállítható fogalmi párok viszonylagossága és egymásra hatása iránt, amelyből szinte természetesnek tűnik, hogy az amerikai alkotmányjogász érdeklődése a dekonstrukció felé fordult.

2.1. Nested oppositions

Balkin a dekonstrukció dichotomikus fogalmi párjaira úgy tekint mint egymásba hajló ellentétekre [*nested oppositions*]. Balkin megkülönbözteti a logikai és fogalmi ellentéteket. A logikai ellentétek az állítások propozícióinak ellentéte (P és non-P). Ezzel szemben a fogalmi ellentétek az ellentétpár két tagjának kontextusából erednek, ezek három elemből állnak: első terminusból, második terminusból és kontextusból vagy körülményből, amelyben ellentétbe kerülnek. Erre Balkin példája a piros és zöld szín, amelyekről önmagában nem mondhatjuk el, hogy ellentétei egymásnak, de a közlekedési lámpa esetében világos, hogy valami ellentétet fejeznek ki.¹¹ A két ellentétfajtát gyakran keverik, hiszen sokszor úgy néznek ki, és úgy is működnek a fogalmi ellentétek, mint a logikai ellentétek, de van egy nagyon fontos különbség: a logikai ellentétek nem nyújtanak harmadik alternatívát, valami vagy P vagy nem-P. Ezzel szemben a kontextustól függő ellentétek nem merítenek ki minden elképzelhető lehetőséget, hiszen (például) a közlekedési lámpánál is csak a piros és zöld színek kerülnek ellentétbe, pedig van egy sor szín, amelyet használhatnának. Itt az elemek hasonlóságának és különbözőségének játéka attól a kontextustól

⁶ Balkin, Jack: Ideological Drift and the Struggle Over Meaning. 872-873. o. In Connecticut Law Review Vol. 25. 1993.

⁷ Balkin, Jack: The Crystalline Structure of Legal Thought. In Rutgers Law Review Vol. 39. 1986.

⁸ Kennedy, Duncan: Form and Substance in Private Law Adjudication. In Harvard Law Review Vol. 89. 1976

⁹ Balkin 1986. i.m. 73. o.

¹⁰ Balkin 1986. i.m. 76. o.

¹¹ Balkin, Jack: Nested Oppositions. 1674. o. In The Yale Law Journal Vol. 99. 1990.

függ, amelybe belekerülnek, ellentétben állnak, de milyen értelemben? Két dolog egy bizonyos kontextusban hasonlónak, másokban pedig különbözőnek tűnhet Balkin szerint.¹²

Ezen megfontolások vezetnek minket el Balkin kulcsfogalmához, az úgynevezett egymásba hajló ellentétek [*nested oppositions*] fogalmához. Az egymásba hajló ellentétek a fogalmi oppozíciók egyik speciális fajtája, amelyben az ellentétpár tagjai tartalmazzák egymást vagy tartalmaznak valamit a másiktól, így a hasonlóság és különbözőség bonyolult relációit lehet közöttük felfedezni. Mit jelent az, hogy az ellentétpár egyik tagja tartalmazza a másikat? Balkin a következő koncepciókkal írja körül: „hasonlóság a másikkal, átfedés a másikkal, a másik különleges esete, fogalmilag vagy történelmileg a másikkal támaszkodik, a másik fogalom redukált formája vagy annak ellentétbe fordulása az idők folyamán.”¹³

A dichotomikus fogalmi párok, amelyek a jogot uralják Balkin szerint fogalmi ellentétpárokként leírhatók, és a dekonstrukció szerepe pontosan az, hogy felfedje a fogalmi oppozíciók egymásba hajló voltát.¹⁴ Ezen egymásba hajlás azt jelenti, hogy a fogalmi pároink nem jelentenek semmit, csupán egy meghatározott kontextusban nyernek értelmet, de ekkor is az egyik fogalom magán viseli a másik *nyomát*. A nyom alatt itt a derridai *trace-ra* kell gondolnunk: a nyom nem valódi jelenlét, csupán annak emléke, a nyom nem valódi létező, csupán a másik fogalom hatása.

A kritikai jogi mozgalom egyik sokat elemzett fogalmi párja a magánszféra és közszféra, amelyek közül a klasszikus liberális jogi doktrína egyértelműen a magán- vagy privátszféra elsődlegességét hangsúlyozza a közszférával és a közhatalommal szemben, és minden állami és közrendi hatást a magánjogban kivételként tart számon.¹⁵ Ha ezen ellentétpárokat egymásba hajló oppozícióként fogalmazzuk újra, akkor Balkin szerint lehetségessé válik a jog egy másik fajta értelmezése, és ezen ellentétpárok közötti hasonlóságok leírása. Amire Balkin figyelmeztet azaz, hogy az egymásba hajló ellentétek fogalma korántsem jelenti azt, hogy ezek hamis ellentétek volnának, csak arra hívja fel a figyelmet, miszerint minden, a jogi gondolkodásban fellelhető ilyen dichotomikus fogalmi pár egyes tagjának jelentése és kapcsolatuk problémás azok kontextustól való függése miatt. A szavak jelentése társadalmi konvenciókon alapul, de e jelentések sosem rögzítettek, mivel különböző nyelvi játékok megváltoztathatják és manipulálhatják ezen konvenciókat.

Balkin következtetése az, hogy a fogalmak egymásba hajló interdependenciája nem szabad, hogy a nihilizmus felé hajtson minket, vagy annak kimondására, hogy nincsenek ellentétek, hanem egyszerűen csak azt kell magunkban tudatosítani, hogy a szavak és jelentések közötti határok sokkal diffúzabbak, mint amilyenek mi szeretnénk őket látni.¹⁶

2.2. Ideológiai sodrás

A fogalmak és szimbólumok jelentésének kontextualitása komoly jelentőséggel bír. Balkin szerint a jogi érvelésnek, a jogi elméleteknek és az alkotmányértelmezéseknek nincs fix idő felett álló normatív és – legfőképpen – politikai értelmük. A jelentés folyamatosan változik idővel, ahogy a jogi fogalmak is új kontextusba kerülnek. Ezen jelenséget hívja Balkin ideológiai sodrásnak.¹⁷ Ez talán először nem tűnik túl eredeti gondolatnak, de nézzük meg, miképpen írja le Balkin kétféleképpen ezt a „sodrást”:

1. ugyanazon gondolat tartalma megmaradhat, de politikai következményei megváltozhatnak;
2. a gondolat tartalma megváltozik, ahogy az azt körülvevő kontextus is.

¹² Balkin 1990. i.m. 1675-1676. o.

¹³ Balkin 1990. i.m. 1676. o.

¹⁴ Balkin 1990. i.m. 1676. o.

¹⁵ A *public-private* dichotómia dekonstrukciójára lásd példának: Dalton, Clare: An Essay in the Deconstruction of Contract Doctrine. In *The Yale Law Journal* Vol. 94. 1985.

¹⁶ Balkin 1990. i.m. 1704. o.

¹⁷ Balkin 1993. i.m. 870. o.

A második változat alapján ez a sodrás a jelentés meghatározása iránti küzdelemben nyilvánul meg.¹⁸ A politikai diskurzus kulcsfogalmai, még a politika bal-jobb felosztása is, ki van téve ennek a sodrásnak a változó társadalmi-politikai kontextus függvényében.¹⁹

Balkin szerint az ideológiai sodrás annak az eredménye, hogy az absztrakt jogi fogalmak és szimbólumok, amelyekkel (társadalmi) világunkat le akarjuk írni, ki vannak téve azon intellektuális csatározásoknak, amelyek valójában meghatározási háborúk.²⁰ Ha sikerül a társadalmi létezésünk szótáraiban egy meghatározott jelentést meghonosítani, az kihatással van arra, ahogy a világot látjuk. Balkin ezen gondolatmenetét követve azt kell mondanunk, hogy az amerikai alkotmányjogász egyértelműen a jog önkényes nyelvi meghatározása mellett foglal állást. A jogi fogalmaknak nincs valóságreferenciája, hiszen a jogi meghatározásaink kizárólag a nyelvi különbségekre épülnek, azonban minden jelentés önkényes. Azt az ellenvetést tenném ezzel szemben – és itt egyet értek a dekonstrukció egy kritikával, John Ellisszel –, hogy a világot felosztó nyelv elve előfeltételezi azt, hogy vannak dolgok, amelyek fel vannak osztva. Szemben a posztmodern szerzők többségével, az álláspontom az, hogy nem a nyelv hozza létre a dolgokat, hanem azért adunk bizonyos dolgoknak nevet, mert azok a valóságban is léteznek.²¹

Balkin ezzel szemben azzal érvel, hogy a nyelvi fogalmak határai nem léteznek a valóságban, csak a nyelvhasználati konvencióinkon múlik ezek viszonylagos rögzítettsége. De ebből a rögzítettségéből ered, hogy azokat a nyelvi határokat, amelyeket a társadalomban meglévő diskurzusok szabályoznak, természetesnek vesszük, és ezen látszat természetesség vezet minket az esszencialista tévedésekhez.²²

Ezen esszencialista tévedéseinket a jó életről való különböző ideológiák és politikai megfontolások befolyásolják. Balkin a nyelvet nem semleges közvetítőként írja le, hanem olyan eszközök összességéeként, amellyel a világot megértjük és arról beszélünk.²³ Ezen „szerszámos láda”²⁴ nem a dolgok természetéhez igazodik, sokkal inkább ezek alakítják ki a dolgot, amiről beszélünk. Az ideológia fogalma kulcsfontosságú Balkinnél, mert ezzel lehet leírni azon diskurzív hatalmak játékát, amelyek küzdenek a dolgok meghatározásáért.²⁵

Itt átadnám a szót Balkinnek, aki így foglalja össze a dekonstrukció működését: „megfordítjuk a beszéd privilegizált pozícióját az íráshoz képest, és átmenetileg behelyettesítünk ezt az új elsődlegességet. Ez az új elsődlegességet nem szánjuk véglegesnek, mivel megfordítható hasonló technikákkal. A cél nem az, hogy egy új fogalmi alapot hozzunk létre, hanem az, hogy megvizsgáljuk, mi történik, ha az adottnak vett, közmegegyezéssel elrendezéseket megfordítjuk. Derrida úgy hiszi, hogy új ráismerésekre tehetünk szert, ha a szövegbeli előnyben részesítéseket a feje tetejére állítjuk.”²⁶ A dekonstrukció feladata tehát – Balkin értelmezésében – pontosan az, hogy a jogi nyelvben és szövegekben elrejtett ideológiai motívumokat leleplezzük, ebben az értelemben Balkinnél a dekonstrukció a jogi ideológia-kritika eszközévé válik, és ilyen értelemben módszerjelleg nyer.

3. A dekonstrukció és a dekonstruktőr

Balkin az 1989-es Cardozo School of Law-n tartott jogi dekonstrukciós konferencián beszélt a dekonstrukció politikájáról, amelyben azt a kérdést járta körül, hogy van-e bármilyen jól megragadható „politikai krédója” a dekonstrukciónak. Balkin amellet foglalt állást, hogy nincs ilyen. A dekonstrukció teljességgel instrumentális jellegű a politikai érvelés szempontjából. Minden

¹⁸ Balkin 1993. i.m. 872. o.

¹⁹ Balkin 1993. i.m. 874. o.

²⁰ Balkin 1993. i.m. 876. o.

²¹ Ellis, John M.: *Against Deconstruction*. Princeton University Press, Princeton, 1989. 48. o.

²² Balkin 1990 i.m. 1689. o.

²³ Balkin 1993. i.m. 877. o.

²⁴ Balkin, Jack: *Cultural Software – A Theory of Ideology*. Yale University Press, New Haven-London, 1998. 1. o.

²⁵ Balkin 1993. i.m. 877. o.

²⁶ Balkin 1987. i.m. 746-747. o.

jogi-politikai szövegben valamilyen értékválasztásban jelen van, és ez maga után vonja a Derrida által kritizált logocentrikus gondolkodás bevonását a szövegbe. Így minden szöveg valamilyen formában dekonstruálható: akár az apartheid, akár az antidiszkriminációt propagáló jogi-politikai szövegek, hiszen mindegyikben felfedezhető egyfajta „naiv” értékhierarchia, egy érték hamis, ontológiai jelenléte, amely ennek az értéknek az igazát húzza alá.²⁷ Azonban a dekonstrukciót propagáló kritikai jogi mozgalom tagjai – sőt Derrida is²⁸ – túlságosan reflektálatlanul hagyják azt a kérdést, hogy a dekonstrukció alkalmazása miért egalitárius, illetve emancipatorikus irányba kellene, hogy vigye a jogi diskurzust? Balkin érvelése szerint a főkérdés nem az, hogy mit akar az *alany nélküli dekonstrukció*, hanem az, hogy miért azt a szöveget és miért azon értékhierarchiákat választja a *dekonstruktor*.

Jómagam többször is rámutattam arra, hogy ha a dekonstrukció követelményét komolyan vesszük, akkor ez egy végtelenbe futó öngerjesztő folyamatot ír le.²⁹ Azonban a gyakorlatban mégis inkább azt látjuk, hogy előbb-utóbb a dekonstrukció megáll, hiszen az elemzésnek egyszer meg kell állnia, mert döntést kell hozni, az igazságosságnak meg kell valósulnia.³⁰ Balkin szerint Derrida és minden dekonstruktivista nagyon jól végiggondolta, hogy mely szövegeket dekonstruálja, és azon belül milyen dichotomikus fogalmi párokat vesz górcső alá. „*Végül is Rousseau-t, Saussure-t vagy Scalia bíró véleményét dekonstruáljuk, nem pedig bevásárló listákat, zabpelyhes dobozok hátulját vagy a légiutas-kísérők instrukcióit felszállás előtt.*”³¹ – ahogy Balkin fogalmaz. A dekonstruktornek mindig nagyon komoly célja van, amikor dekonstruál³², és a dekonstrukciót szövegek elemzésére használja fel. Így a dekonstrukció végeredményben egy instrumentum lesz a dekonstrukció alanya kezében, tehát a dekonstrukció módszerré válik.³³

Érdeemes észrevennünk Balkin nagyon finom elmozdulását az eredeti dekonstrukcióhoz képest, ahogy azt eredetileg Derrida megfogalmazta. Derrida és más dekonstruktivista szerzők is hangsúlyozzák, hogy a dekonstrukció azt mutatja ki, hogy a különböző irodalmi-filozófiai szövegeket szervező dichotomikus fogalmi párok miként fordulnak át, hogyan teszik problematikusá a szöveg jelentését és a szerzői szándék által felállított hierarchiákat. Ezek a problémák nem azért lépnek fel, mert a dekonstruktivista olvasás alanya problematizálja őket, mert minden szövegben implicit módon benne van ez a játék a jelek, a jelölők és a szöveg között. Erre a játékra a dekonstrukció csak felhívja a figyelmet. Balkin ehhez képest a hangsúlyt a dekonstruktorre helyezi, minthogy alanyt rendel a dekonstrukcióhoz, aki olvassa a jogi-politikai szövegeket és gyakorlatokat, és felfedezi azok problematikus voltát. A balkini dekonstruktor bizalmatlan a számunkra adott jogi-politikai környezettel szemben, és az „esszencialista tévedésből” adódó hamis természetesség-érzetet lerombolva kritizálja azt, ami van.

Tehát a dekonstrukció végeredményben a logocentrizmus kritikájából indul ki és oda is tér vissza Balkin szerint. A tanulmányom elején mottóul szolgáló Balkin-idézethez fordulnék vissza: „A konklúzióm így változatlan marad: előzetesen fennálló értékek, célok vagy kötelezettségek nélkül a dekonstrukció nem indulhat el. Ezekkel azonban a dekonstrukció nem lehet más, mint logocentrikus.”³⁴

Balkin álláspontom szerint jól gondolta végig a dekonstrukcióban rejlő alapvető ellentmondásokat a jog terén, azonban csak később vonta le mindezeket a tanulságait igazán. Azonban ami így lett a dekonstrukcióból, az egyben annak tagadását is jelenti.

²⁷ Balkin 1989-1990. i.m. 1626. o.

²⁸ Derrida, Jacques: *The Force of Law. The Mystical Foundation of Authority*. 971. o. In *Cardozo Law Review*. Vol. 11. 1989-1990.

²⁹ Példa: Kevevári István: Jacques Derrida és a jogfilozófia. 13. o. In *Jogelméleti szemle* 2012/2.; Frivaldszky János-Kevevári István: Michel Rosenfeld dekonstrukciója. 14-16. o. In *Pázmány Working Papers* 2014/1.

³⁰ Balkin 1989-1990. i.m. 1627. o.

³¹ Balkin 1989-1990. i.m. 1626. o.

³² Balkin 1989-1990. i.m. 1627. o.

³³ Balkin 1989-1990. i.m. 1628. o.

³⁴ Balkin 1989-1990. i.m. 1629. o.

4. „Le hors de texte, c’est moi”³⁵ – Pierre Schlag Balkin kritikája

Balkin dekonstrukció-értelmezése nagyon jól illeszkedett az amerikai jogi hagyományba, amely mindig is pragmatikus volt, és a teóriában is azt kereste, hogy hogyan lehet az elmélet megfontolásait a tárgyalótermekben felhasználni. Másfelől jól illeszkedett az első generációs kritika-irodalomhoz³⁶, amelynek alapvetően neomarxista és inkább baloldali-egalitárius politikai megfontolásai a semlegesnek látszó jogi eljárások mögötti diszkrét elnyomásokat és erőszakalkalmazásokat szerette volna feltárni. Balkin ennek köszönhetően komolyabb szakmai elismertségre tett szert más, posztmodernnek címkézett, szerzőkhöz képest. Azonban a posztmodern (a dekonstrukció által meghíletett) szerzők nem ismerték el, sőt, a dekonstrukció egyik nagy félreértőjének bélyegezték Balkint, akire aztán szinte senki sem, vagy alig hivatkoztak. Miközben akadémiai körökben ő volt a „dekonstrukció arca”. A továbbiakban Pierre Schlag kritikáját szeretném összefoglalni, aki élesen kritizálta Balkin „módszertani dekonstrukcióját”.

Schlag szerint Balkin úgy jár el, ahogy minden kortárs modernista jogász, aki önmagát a szövegen kívül helyezi. Itt „szöveg” alatt nem csak a konkrét jogszabályokra kell gondolni, hanem a társadalmi, akadémiai és történelmi szituációt is, amely a szubjektumot létrehozza. Nem másra kell gondolni, mint arra a posztmodern megfontolásra, hogy a szubjektum maga egy társadalmi konstrukció. A mainstream jogi gondolkodásban a jogtudós úgy viszonyul a jogi szövegekhez, mintha ő mindezek felett álló individuum lenne, aki függetlenül tudja magát korának én-formáló erejétől, mintha a jogtudós egy burokból élne távol a jogi-politikai diskurzustól, ami formálja azt, ahogy a dolgokról gondolkodunk.³⁷ A jogi diskurzust egy üres formának gondolják el, amely nem befolyásolja a jogiság szubsztantív tartalmainak megfogalmazását, vagy az azok melletti érvelést.

Ezzel az a probléma, hogy ezen módszertani individualizmus azon hamis képet festi le, mintha a beszélő szubjektum „egy autonóm, integrált, eredeti én lenne, aki képes arra, hogy racionálisan érveljen és morális döntéseket hozzon.”³⁸ Ez nem más, mint logocentrizmus, a „jelenlét” problémája. Ha a szubjektum a szövegek felett álló cselekvő, aki a szövegszerűségek torzító hatása ellenére képes abszolút igazságokat megfogalmazni, akkor a szubjektum lesz minden leírt vagy elmondott szó igazságértékének szavatolója. Schlag másutt úgy fogalmaz, hogy Balkin és mások a relatíve autonóm szubjektum-konceptióval nem más tettek, mint a descartesi „cogito ergo sum” gondolatát fogalmazták újra.³⁹

Schlag a probléma gyökerét Balkin egy elejtett megjegyzésében látja, ahol Balkin párhuzamot von a dekonstruktivista szabadság és a cselekvés-orientált egzisztencialista szabadsága között, ha az életet egy nagy általános szövegnek tekintjük.⁴⁰ Schlag szerint az európai kontinentális filozófia rossz megértéséről van itt szó, ami általánosan jellemző az amerikai gondolkodásra. Schlag a sartréi metafizika és a dekonstrukció szerencsétlen keveredését látja Balkin elméletében.⁴¹ Így lesz a jelölők szabad játékából (amely egy jellegzetesen derridai gondolat), a relatíve szabad individuum játéka, aki szabadon dönt az elé kerülő etikai kérdésekben és a szöveg jelentéséről (ami a sartréi egzisztencializmusnak feleltethető meg).⁴²

Ismét felidézném azt, amit Balkin a dekonstrukcióról ír dióhéjban: „megfordítjuk a beszéd privilegizált pozícióját az íráshoz képest, és *átmenetileg* [kiemelés tőlem – KI.] behelyettesítünk ezt az új elsődlegességet. Ez az új elsődlegességet nem szánjuk véglegesnek, mivel megfordítható

³⁵ Pierre Schlag szójátéka [‘A szövegen kívül én vagyok.’], amely a derridai „Il n’y a pas de hors de texte” [‘Nincs szövegen-kívüli’]; pontatlanabban, de elterjedtebben: ‘Semmi sincs a szövegen kívül’], és a XIV. Lajosnak tulajdonított „L’état c’est moi” [‘Az állam én vagyok’] szállóige összevonásából jött létre. lásd. Schlag, Pierre: „Le Hors De Texte, C’est Moi”. The Politics of Form and the Domestication of Deconstruction. 1631. o. In Cardozo law Review Vol. 11. 1989-1990.

³⁶ Critical Legal Studies – Kritikai jogi mozgalmak rövidítve CLS

³⁷ Schlag 1989-1990. i.m. 1637. o.

³⁸ Schlag 1989-1990. i.m. 1638. o.

³⁹ Schlag, Pierre: Law as Continuation of God by Other Means. 435. o. In California Law Review Vol. 85. 1997.

⁴⁰ Balkin 1989-1990. i.m. 1629-1630. o.

⁴¹ Schlag, Pierre: The Problem of Subject. In 1694. o. Texas Law Review Vol. 69. 1991.

⁴² Schlag 1991. i.m. 1695. o.

hasonló technikákkal. A cél nem az, hogy egy új fogalmi alapot hozzunk létre, hanem az, hogy megvizsgáljuk, mi történik, ha az adottnak vett közmegegyezéssel elrendezéseket megfordítjuk. Derrida úgy hiszi, hogy *új ráismerésekre* [kiemelés tőlem – KI.] tehetünk szert, ha a szövegbeli előnyben részesítéseket a feje tetejére állítjuk.⁴³ Schlag a kiemelt részekben erősen szembehelyezkedik Balkin álláspontjával: hiszen egyrészt nem a hierarchia átmeneti megfordításról van szó, hanem a szövegbeli klasszikus dichotómiák megdöntéséről, és az általuk felállított rendszer általános destabilizálásáról van szó.⁴⁴ Másrészt a dekonstrukció nem elmés „*mi lenne ha...*”-játék vagy „álmodozás”, ahogy Derrida olasz jogfilozófus kutatója Alberto Andronico nevezi⁴⁵, hanem belép ezen dichotómiák közé és újraértelmezi őket.⁴⁶

Ha ezeket végig gondoljuk, akkor érthetővé válik Schlag problémája Balkin dekonstrukció-értelmezésével és azzal, hogy miért nem lehet a dekonstrukciót módszerként értelmezni. A dekonstruáló szubjektum értékválasztásai olyanoknak tűnnek, mintha a dekonstruktor a szöveg(ek)en kívül helyezkedne. Schlag rámutat arra, hogy a balkini szubjektum, aki interpretációjában szabadon választja ki, hogy mely szövegeket és miért dekonstruál, egy töröl metszett sartré-i gondolat.⁴⁷ Amivel csak az a problémája, hogy nem feleltethető meg az eredeti derridai elképzeléseknek.

Schlag szerint nincsenek tiszta módszerek, amelyek ne befolyásolnák az érveléseink szubsztatív részét, így a dekonstrukciót valamely jogi-politikai cél szolgálatába állítani egyet jelent annak logocentrikussá tételével. De pontosan ezen *szövegen-kívüli* megfontolások bevonásával az olvasatunk *már nem dekonstrukció lesz*, mert a dekonstrukciót nem az olvasók „csinálják”. Ezzel szemben a dekonstrukció a szövegekben meglévő intertextuális és szemantikai játékok önmozgásának gyakorlatát írja le.

Schlag elismeri, hogy a dekonstrukció bizonyos jegyeinek formalizálása és ezek alkalmazása a radikálisan szabad szubjektumok által, jellemző a kritikai jogi szerzőkre, de ez nem problémamentes. Ezen megközelítés „jobb pillanataiban” kiválóan le tudja leplezni a kortárs jogi gondolkodás ellentmondásait, azonban „rosszabb pillanataiban” – pontosan a kritikai jogi gondolkodók módszertani individualizmusából adódóan – olyan hamis dichotómiát állítanak fel, mintha a kritikai jogi szerző tisztán látná a valóságot, a többiek pedig kollektív csalódásban lennének.⁴⁸

Ha a dekonstrukciót mint módszert kezeljük, azzal csak a XVIII. század racionalizmusának⁴⁹ tévedéseit ismételjük meg Schlag szerint, ezzel pedig a dekonstruktivista filozófia egy főerejét vesszük el. A szubjektum önállóságának hangsúlyozása az objektívált módszerekkel és technikákkal szemben egy olyan dichotómiát hoz létre, amely eleve dekonstruálható és így problematizálható.⁵⁰ Ez két problémát is felvet.

Az első az, hogy mind Derrida, mind a többi dekonstruktivista szerző explicit módon tiltakozott az ellen, hogy a dekonstrukcióból valami módszert vagy meta-tudományt faragjanak.⁵¹ Problémás ezek után, hogy miként kell értelmezni Balkint dekonstruktivista szerzőként, aki nyíltan analitikus eszközként tekint a dekonstrukcióra.

⁴³ Balkin 1987. i.m. 743-747. o.

⁴⁴ Ennek eredetijét lásd Derrida, Jacques: *Signature Event Context In Margins of Philosophy*. fordítás: Alan Bass. Harvester Press, Brighton, 1982. 329. o.

⁴⁵ Andronico, Alberto: *Daydreaming: Derrida's Contribution to the Theory of Law In Alberto Martinengo* (szerk.): *Beyond Deconstruction – From Hermeneutics to Reconstruction*. fordítás: Wilson Kaiser. De Gruyter, Berlin-Boston, 2012. 251. o.

⁴⁶ Schlag 1991 i.m. 1695. o.

⁴⁷ Schlag 1991 i.m. 1696. o.

⁴⁸ Schlag 1989-1990. i.m. 1642-1643. o.

⁴⁹ Schlag 1989-1990. i.m. 1643. o.

⁵⁰ Schlag 1989-1990. i.m. 1644. o.

⁵¹ Rötzer, Florian: „... az igazság iránti érdeklődés” – interjú Jacques Derridával. 655. o. fordítás: Boros János-Csordás Gábor-Orbán Jolán. In *Jelenkor* 1994/7.

A második probléma komolyabb filozófiai kérdéseket is felvet. A szubjektum transzcendentálása történelmen és íráson túlra egy sor dichotómikus ellentétpárt hív életre⁵²:

történelem – ész,
gyakorlat – elmélet
forma – tartalom
írás – beszéd

E dichotómikus ellentétpárok első oszlopába kerül minden, amin felülemelkedik a radikálisan szabad (transzcendentálisnak nevezhető) szubjektum: a történelmi kontextuson, a társadalmi gyakorlatokon, a dekonstruktív érvelés formális alkalmazásán és az írás problémáján (ezzel kikerülve a derridai ös-írás [*arcé-écriture*] problémáját⁵³). Mindezzel a szubjektum a saját racionalitásával olyan elméletet hoz létre, amelynek közvetlen igazságtartalma van, így a logocentrikus gondolkodásmód beszédnek tulajdonított jelenlétével lép fel. A dekonstruktivista gyakorlatban a dekonstruktor ilyenén felvázolása így valóban bármilyen politikai célnak megfeleltethető retorikai gyakorlattá válik. Ebben az értelemben Balkin szerint a dekonstrukció inkább az arisztotelészi retorikával mutat rokonságot, amely alapján a dekonstrukció mint módszer nem önmagában jó vagy rossz.⁵⁴ Ez szembeállítható a platóni képpel, amely szerint a nem igazságra irányuló dialektikus érvelés valójában nem is dialektika, csak hízélgés, átverés, hazugság.⁵⁵

Véleményem szerint Balkin és Schlag is foglya a maguk posztmodern előfeltételeiknek, és ebből következik, hogy mindkettejük elmélete támadható, ha szigorúan megpróbáljuk a maguk előfeltételezéseinek megfeleltetni őket. Balkin egyértelműen valami értékre, valami valóban létező igazságra irányuló cselekvésként írja le a dekonstrukciót, amelyet mindig eltérít az „ideológiai sodrás”; míg Schlag szinte észrevétlenül mondja ki, hogy a balkini dekonstruktív technika valójában nem „dekonstrukció”, mintha ezen szó mögött lenne bármi olyan jelenlét, amely szavatolja, hogy amikor erről beszélünk, akkor tudjuk, hogy miről is van szó. Ezzel pedig Schlag ugyanúgy nem tud kitörni a metafizika és a logocentrizmus köréből.

A probléma gyökere álláspontom szerint a szubjektum társadalmi konstrukciójának tanában keresendő. Balkin és Schlag is különböző hangsúlyokkal, de vallja a szubjektum társadalmilag konstruált voltát, tehát azt, hogy a szubjektumot a társadalmi diskurzusok, nyelvhasználati formák és nyelvi játékok hozzák létre, és ezen nyelviség lesz az, ami meghatározza azt, ahogy a világról gondolkodunk. Mindez együtt jár a jog alanyának – az embernek – ontológiai halálával, hiszen így nincs kiről beszélünk. Ha az ember milyenségét nyelvhasználatok termékének írjuk le, akkor végeredményben nem tudjuk meghatározni, hogy milyen jogai vannak, és mégis mit jelente az, hogy azt állítjuk, valakinek jogai vannak. Hiszen maguk a jogok tartalma is a társadalmi diskurzus és a kontextus eredménye lesz, az emberi jogok „velünk születtsége” helyett arról beszélhetünk csupán, hogy az emberi jogokról szóló diskurzus alapján milyen jogokat tulajdonítunk az egyes embereknek. Ha a jogok alanya diskurzusok eredménye, akkor elég a diskurzust politikailag úgy formálni, hogy rugalmasan a jogok alanyának kategóriáját, hogy beleférjenek olyanok, akikre alapvetően az emberi jogok klasszikusai nem gondoltak (pl: állatok), és kivonjunk belőle olyanokat, akikről viszont nagyon sokáig emberi személyként beszéltek a jogászok (pl.: meg nem született emberi személy).

Kétségtől csábító jogi kérdésekről a filozófia nyelvi fordulata után kizárólag a nyelvi-diszkurzív terminusokban beszélni, de egy jogviszonyban nagyon is valós húsvér emberek vannak jelen, valós jogi problémákkal, amelyeket meg kell oldani. Csekély vigasz az, hogy ha a jogász

⁵² Schlag 1989-1990. i.m. 1645. o.

⁵³ Erről lásd: Derrida, Jacques: Platón patikája. In Disszemináció. fordítás: Boros János-Csordás Gábor-Orbán Jolán. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1998. Ennek elemzéséről lásd még: Orbán Jolán: Derrida írás-fordulata. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994. 133-140. o.

⁵⁴ Balkin 1994 i.m. 1182-1183. o.

⁵⁵ vö.: Platon: Gorgiász. fordítás: Horváth Judit. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1998.; „...a szónok igazságos ember. [...] ez a szónoklás sosem lehet valami jogtalan dolog, ha egyszer mindig a jogos körül forognak.” 47-48. o.; „[a hízélgés] nem a legjobbat, hanem a kellemeset veszi célba. S művészetnek sem mondom, csak készségnek, mert nincs igazán fogalma sem arról, kinek adja, amit ad, sem arról, mi az, amit ad, úgyhogy nem is tud semmit sem ésszerűen megindokolni.” 54. o.

arról értekeznek, hogy a sajnálatos szituációjuk az elnyomó és szubjektum-konstruáló társadalmi diskurzusok meghatározásainak eredménye.

Végkövetkeztetésem az, hogy igazából sem Balkin sem Schlag nem tudja problémátlanul megkerülni a logocentrikus gondolkodásmódot, és így a dekonstrukció – úgy ahogy azt eredetileg Derrida megfogalmazta – nem válhat sajátosan jogászai módszerré. Balkin ezen megfontolásokat az egyik utolsó dekonstrukcióról szóló tanulmányában⁵⁶ magáévá téve radikálisan újraértelmezi a dekonstrukciót, de ez a „transzcendentális dekonstrukció” már nem képezi jelen tanulmányom tárgyát.

⁵⁶ Balkin 1994 i.m.